

נושא העבודה

חובות וזכויות הילד

תאריך: דצמבר 2015

העבודה מוגשת בחסות העמותה של

נוער שוחר משפטי עברי

הקדמה אישית:

בחרתי בנושא "חובות וזכויות הילד" משום שבעיניי זכויות וחובות של כל אדם הם נושאים חשובים מאוד ובפרט זכויות הילד. חובות וזכויות הן הבסיס של מעמדם המשפטי של בני האדם. כקטינה חשוב לי לדעת מהן זכויותיי הן לפי המשפט הישראלי והן לפי המשפט העברי, וכמו כן לדעת מהן חובותיי. העבודה הזו נתנה לי הזדמנות לחקור וללמוד על אודות זכויות וחובות הילד, ובכך להרחיב את השכלתי המשפטית בתחומים שכאמור רלוונטיים מאוד לגביי כנערה בת 17.

תוכן עניינים :

- 1 פרק ראשון : מבוא
- 2 פרק שני : עקרונות מהותיים בנושא חובות וזכויות הילד
- 5 פרק שלישי : זכות הילד לרווחה אישית
- 10 פרק רביעי : הזכות להגנה מפני אלימות של ילדים
- 15 פרק חמישי : הזכות לחינוך
- 19 פרק שביעי : סיכום

21 ביבליוגרפיה

23 נספחים

מבוא:

העבודה שלי תעסוק בחובות ובזכויות הילד. זכות היא דבר שאני רשאית לקבל והיא נועדה להיטיב עימי, ולעומת זאת חובה היא דבר שעליי לעשות לטובת מישהו אחר והיא מחייבת. זכויות וחובות כרוכות אלו באלו, כלומר בצד כל זכות ישנה חובה.

בעבודתי אחקור כיצד באות לידי ביטוי החובות והזכויות של ילדים במשפט העברי ובמשפט הישראלי. כמו כן, אחקור האם קיים איזון בין חובות לזכויות, דהיינו האם לילדים יש יותר זכויות מחובות או להפך. אדון בנושא שבחתי באמצעות התמקדות בשלוש סוגיות משפטיות: זכות הילד לרווחה אישית, הזכות להגנה מפני אלימות של ילדים והזכות לחינוך. כל סוגיה אציג מנקודת מבט של המשפט הישראלי והעברי, ובנוסף לכך אערוך השוואה שתציג את ההבדלים ואת קווי הדמיון בין שיטות המשפט. לצורך כתיבת העבודה איעזר במקורות כגון: ספרים, פסקי דין, חוקים, מאמרים, מקורות תנ"כיים, תלמודיים, ראשונים, אחרונים, חכמי הדור שלנו ועוד.

בחרתי בנושא זה מכיוון שאני סבורה שעליי להכיר את החובות והזכויות של ילדים מעצם היותי תלמידה בעמותה בכלל וכקטינה בפרט. הסוגיות שבחתי והכלים בהם אשתמש במהלך העבודה יסייעו לי לרכוש ידע מעמיק בנושא זה.

עקרונות מהותיים בנושא חובות וזכויות הילד:

היחס בין זכויותיהם של ילדים לבין חובותיהם:

ממחקר שערכתי עולה שזכויות לא יכולות להתמלא ללא חובות, וזכות וחובה הן קשורות זו לזו. לדוגמא, זכותו של ילד מעל גיל 16 ותשעה חודשים לנהוג ברכב¹, אבל חובתו להוציא רישיון על פי דין כדי ליהנות מהזכות. יש יחסי קורלציה בין זכות לחובה, כלומר מול זכות של אדם אחר יש גם חובה לאדם אחר². הזכויות של הילד עומדות מול חובת ההורים לקיימן³, זאת אומרת שהילד רק צריך לכבד את הדרך שבה ההורה ממלא את חובתו כלפיו⁴ ואין הוא נדרש לעשות דבר מה כדי לקבל את זכויותיו. בשתי שיטות המשפט, העברי והישראלי (במיוחד בישראל) יש לילדים חובות מועטות מול זכויות רבות, בניגוד למבוגרים שיש להם יותר חובות מאשר זכויות. ילדים אומנם נהנים מזכויות רבות, אולם הם תלויים באפוטרופוסים שלהם והם אלו שקובעים עבור הילדים בסוגיות חשובות⁵. עם זאת, ככל שהילד גדל, יש לו יותר מקום להביע את דעתו בנושאים הקשורים אליו, למשל: משמורות הורים בענייני גירושים, טיפולים תרופתיים פולשניים ועוד. לעומת בגירים שצריכים לפעול כדי לממש את זכויותיהם, זכויות הילד הן מוגברות ואם הורה כשל במילוי חובותיו כלפי הילד, הרווחה תתערב והזכויות ימומשו בסופו של דבר⁶. כל מה שנאמר לעיל חל על כל מי שהוא קטין, אדם שטרם מלאו לו 18 שנים⁷.

במקביל לזכויות הרבות, המשפט העברי מדגיש את חובת כיבוד אב ואם, שזוהי מצווה חשוב מאוד. כמו שנאמר בתורה: "כבד את אביך ואת אמך, כאשר צווך ה' אלוהיך, למען יאריך ימך, ולמען ייטב לך, על האדמה, אשר ה' אלוהיך, נותן לך"⁸. כמו שנאמר במסכת קידושין: "שלושה שותפים יש באדם, הקב"ה אביו ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואמו, אומר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכיבדוני"⁹. ההשוואה בין כיבוד

¹ לפי משרד התחבורה והבטיחות בדרכים של מדינת ישראל.

² ראה להלן נספח 1.

³ ס' 15 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962.

⁴ ס' 16 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962.

⁵ ס' 4 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962.

⁶ ס' 26 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962.

⁷ ס' 3 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962.

⁸ דברים ה' 16.

⁹ בבלי, מסכת קידושין ל, ב.

הורים לבין כבוד שמיים נובעת מהאמונה שאדם שלא מכבד את הוריו, אינו מסוגל להגיע לאמונה בה'. התורה האמינה שמי שמכבד את הוריו ודואג לצרכיהם ולא רק לצרכיו, מכין את נפשו לאמונה ולהכרת תודה בבורא.

עיקרון טובת הילד מול עיקרון זכויות הילד:

פסקי דין של ביהמ"ש העליון בישראל ובמיוחד ע"א 2266/93 פלוני, קטין נ' פלוני¹⁰, תרמו משמעותית לשיח ציבורי בנוגע לזכויות הילד. בפסקי הדין הללו הודגש שיש לייחס חשיבות יתרה לטובת הילד ולזכויותיו בדיונים משפטיים העוסקים בגורל ילדים בישראל. עיקרון טובת הילד היה דומיננטי בפסיקה בישראל במשך שנים רבות, ובעניין פלוני, קטין, הוצג לראשונה, ע"י הנשיא שמגר, עיקרון אלטרנטיבי לעיקרון טובת הילד – עיקרון זכויות הילד. לפי עיקרון זה, לילד קיימות זכויות כיצור אוטונומי בעל זכויות ואינטרסים עצמאיים. הנשיא שמגר טען כי יש לעשות שימוש בעיקרון זכויות הילד שהוא לעיתים ראוי ונכון יותר מאשר העיקרון המקובל – עיקרון טובת הילד. הענקת אותן זכויות מאפשרת לילד ליהנות ממערכת זכויות חוקתיות אשר מוקנית בחוק לבגיר. דעתו של הנשיא שמגר בפסק דין זה היא דעת המיעוט. השופטת שטרסברג – כהן, המבטאת את עמדת הרוב בפסק דין זה, דוגלת בעדיפות עיקרון טובת הילד בהכרעות באשר לענייני ילדים. השופטת שטרסברג – כהן מכירה ביתרונות של זכויות הילד, אולם לעניות דעתה, המבחן הראוי במקרה הנ"ל הוא מבחן טובת הילד. תמיכתו של הנשיא שמגר בהענקת אוטונומיה לקטינים בפסק דין זה, וטיעוני שופטים נוספים שדגלו גם בהענקת זכויות לקטינים בפסקי דין אחרים, יצרו מודעות גבוהה יותר בקהילה המשפטית בישראל לסוגיית זכויותיהם של הקטינים. אותם שופטים כתבו שאין להתייחס לקטין באופן בלעדי לפי המידה הכללית של טובת הילד, אלא ראוי להתייחס לקטינים כאל בני אדם בעלי זכויות עצמאיות ונפרדות. זכויות אלו גוברות במקרים מסוימים על אינטרסים מתנגשים של אחרים.

עיקרון טובת הילד ועיקרון זכויות הילד הם עקרונות מנחים במשפט הישראלי, ולעיתים ישנה מחלוקת איזה עיקרון גובר כאשר ישנה התנגשות ביניהם, כפי שהוצג לעיל.

¹⁰ ע"א 2266/93 פלוני, קטין נ' פלוני, פ"ד מט(1) (1995).

לפי עיקרון טובת הילד, אחרים צריכים להחליט עבור הילדים ולפעול למענם. התומכים בעיקרון זה סבורים שילדים הם בני אדם קטנים, ויש לשקול בנפרד את האינטרסים שלהם. זהו עיקרון המעביר את כובד המשקל בנוגע לקבלת ההחלטות מהילד למבוגר הרלוונטי, כגון הורה או שופט, על מנת לקדם בצורה הטובה ביותר את האינטרסים של הילד. הצידוק לשלילת זכויות בגירים מילדים נובע מקיומן של חובה ואחריות של המבוגרים להגן על הקטינים מפני פעולות שיכולות לגרום להם נזק. המאמינים בתפיסת עולם זו משוכנעים שילדים הם פגיעים, חסרי ניסיון חיים, חסרי יכולת להגן על עצמם בדרך נאותה, ועל כן הם עלולים ליפול קורבן לניצול.

לפי תפיסת העולם של זכויות הילד, לילד מוענקות זכויות אדם מתוקף היותו אדם. מכאן נובע שזכויות שמוענקות לבגירים יוענקו גם לקטינים. הקטין זכאי לדרוש שיוענקו לו זכויות אלו, ויש לו זכות לממשן. זכויותיו הן עצמאיות והן ביחס לגופים שונים, למשל ביחס לבני המשפחה, ביחס לרשויות המדינה וכדומה. בנוסף על כך, כפי שנובע מהאמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, ילדים זכאים לבטא את דעתם בעניינים הנוגעים להם כמו חינוכם, רווחתם, בריאותם ועוד¹¹. סעיף 12 גם מטיל חובה להתחשב בדעת הילד בכל עניין. הילד יכול להשמיע את דעתו באמצעות נציג ראוי. על מנת לדעת באיזו מידה יש לאפשר לקטין את זכות זו בודקים את כישוריו. בדיקה זו נחוצה כדי שהילד לא יגרום לעצמו נזק בשל חוסר בגרותו. המבחן אינו מבחן של גיל מפני שהמטרה היא לבחון את מידת האינטליגנציה והבגרות של כל קטין. לכן, המבחנים הם סובייקטיביים. ככל שהילד גדל כך ניתן להסיר מגבלות בנוגע לזכויות שהוא מקבל. ראוי לציין שישראל אומנם חתמה על האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד בשנת 1991, אבל היא אינה מעוגנת בחוק, דהיינו אין לה תוקף משפטי אלא מקור השראה לפירושים.

זכות הילד לרווחה אישית:

משפט ישראלי:

¹¹ ס' 12 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, תש"ן – 1989.

בהצהרת זכויות הילד בישראל שנחתמה ע"י כל חברי הכנסת, נכתב על הדאגה לרווחת הילדים: ילדים הם בעלי זכויות מוגברות שעל ההורים לדאוג שיתקיימו, כגון, הזכות להתפתחות גופנית ורגשית¹², הזכות לחיות בבית ולזכות להגנה, מזון, חינוך ועוד¹³. לפי הדין הישראלי, ההורים הם האפוטרופוסים הטבעיים של הילד¹⁴, האפוטרופוסות כוללת גם סמכות לקבוע את מקום מגוריו של הקטין, מוסד חינוכי עבורו ועוד. ההורים מחויבים לפעול לטובת הילדים, ומוטלות עליהם סנקציות פליליות במקרים של הזנחה הורית או פגיעה. אם ההורים כושלים במילוי חובותיהם, למדינה יש את הסמכות לקחת מהם את הילדים, סמכות שמקורה בשני חוקים: חוק הנוער (טיפול והשגחה) התש"ך-1960. וחוק האפוטרופוסות התשכ"ב-1962. חוק האפוטרופוסות מציג בסעיף 27 מקרים שאפוטרופוסות תישלל מהורים בהתאם לחוק הנוער. בית המשפט רשאי לקחת ילדים מביתם גם לתקופות ארוכות יחסית, דבר הנעשה בעזרת עובדים סוציאליים מטעם המדינה. כך באה לידי ביטוי ההבטחה כי זכויות הילד יקוימו בכל מקרה.

על ההורים מוטלת החובה לדאוג לרווחת הילד, כלומר לכל מחסורו. רווחת הילד מתורגמת בשפה משפטית למזונותיו, והמזונות כוללים קורת גג, מזון, ביגוד וכדומה. זכות זו מבוססת על תפיסה חברתית שילד קטין אינו מסוגל לדאוג לעצמו. לאחר פרידה של ההורים ישנה חובת תשלום מזונות. בסיס החובה הוא לאור עקרונות המשפט העברי, לפי ההלכה היהודית, ועם זאת לחובה זו תוקף משפטי בחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות) התשי"ט-1959. החוק מחייב את שני ההורים במזונות הילד, כלומר לכלכל אותו. דמי המזונות הם יחסיים, דהיינו הסכום נקבע לפי מספר קריטריונים כמו גיל הילד, המשמורת על הילדים, השתכרות ההורים וכדומה. לפי החוק, ההורים חייבים במזונות לילדיהם הקטינים, כלומר ילדים שגילם הוא מתחת ל¹⁵18 והמזונות נקבעות בהתאם ליכולת הכלכלית של האב והאם¹⁶. דין המזונות שקובע הוא הדין שחל על החייב:

¹² ס' א להצהרת זכויות הילד בישראל תש"ן.

¹³ ס' ב להצהרת זכויות הילד בישראל, תש"ן.

¹⁴ ס' 14 לחוק הכשרות המשפטית, התשכ"ב-1962.

¹⁵ ס' 1 לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), התשי"ט-1959.

¹⁶ חוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות) (תיקון מס' 2), התשמ"א-1981.

”(א) אדם חייב במזונות הילדים הקטינים שלו והילדים הקטינים של בן-זוגו לפי הוראות הדין האישי החל עליו, והוראות חוק זה לא יחולו על מזונות אלה”¹⁷.

דינו של הסכם מזונות שאושר על ידי בית המשפט לענייני משפחה¹⁸ הוא כמו פסק דין, כלומר הוא מחייב והפרתו שווה לעבירה על החוק. ניתן לערוך שינויים בהסכם או לוותר על מזונות קטין, אולם רק בכפוף לאישור מבית המשפט¹⁹. מזונות לקטין יקבעו לפי מקום המגורים של הילד²⁰.

בעבר, הפסיקה בנושא המזונות הטילה על האב חיוב במזונות מאחר שהאם הייתה, לרוב, ההורה המשמורן. עם זאת, לאחרונה חל שינוי בפסיקה בנושא מזונות ילדים הבא לידי ביטוי בכך שכאשר יש משמורת משותפת סכום המזונות מופחת או מבוטל, דהיינו משמורת משותפת ללא מזונות. השינוי חל לאור עיקרון השוויון בין הגבר לאישה וההבנה שבמשמורת משותפת הנטל הכלכלי מתחלק בין ההורים.

פסיקה הדנה בנושא התקיימה ב-11 בדצמבר 2013 בבית משפט לענייני משפחה בראשון לציון בפני השופט יעקב כהן, סגן הנשיאה²¹. התובעים הם שלושה קטינים בגילאי 9, 11, 9 וחצי ו-6 וחצי, שהגישו תביעה באמצעות אימם כנגד אביהם. פסק הדין עסק בהשפעת משמורת משותפת על חבות מזונות. בית הדין הרבני בפתח תקווה פסק כי הילדים יהיו במשמורת משותפת. יש לציין גם כי ההורים משתכרים בסכומים דומים. מחד גיסא, האם טענה כי: היא ובן זוגה לשעבר יהודיים וחל עליהם הדין העברי שלפיו לאב יש חבות מוחלטת לספק את הצרכים ההכרחיים של ילדיו עד גיל 15, ושהחובה למזונות של ילדים קטינים היא לפי הדין האישי שחל על האדם²². מאידך גיסא, טענות האב היו: לפי הדין הישראלי, גם האב וגם האם חייבים במזונות וקביעתם הם ב: ”שיעור יחסי להכנסותיהם מכל מקור שהוא”²³. גם בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות חובת האפוטרופסות

¹⁷ ס' 3 (א) חוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), התשי"ט-1959.

¹⁸ ס' 18 לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), התשי"ט-1959.

¹⁹ ס' 12 לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), התשי"ט-1959.

²⁰ ס' 17 לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), התשי"ט-1959.

²¹ תמ"ש (ראשל"צ) 16785-09-12 ל.ר ואח' נ' ד.ר (2013).

²² ס' 3 (א) לחוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), התשי"ט-1959.

²³ ס' 3א. לחוק לתיקון דיני משפחה (מזונות) (תיקון מס' 2), התשמ"א-1981.

היא על שני ההורים²⁴. האב רצה לשאת באחריות הטיפולית והכלכלית של הילדים באופן שווה כמו האם. תביעת האם כנגד האב בגין תשלום מזונות על ילדיהם הקטינים נדחתה, והטעמים המרכזיים לפסיקה זו הם: כבוד השופט כהן גרס כי כאשר מתרחשת משמורת משתופת יש לחייב את אחד ההורים לשלם מזונות להורה האחר כאשר הפערים הכלכליים בין ההורים משמעותיים, ותשלום המזונות נועד לדאוג לטובת הילד ולרווחתם. במקרה זה, כאמור, לא קיים פער משמעותי ביכולת הכלכלית. כמו כן, המשפט העברי מטיל את החבות באופן בלעדי על האב לילדים מתחת לגיל 6, ואילו במקרה הנ"ל שלושת הקטינים מעל לגיל 6, והחובה מדין הצדקה חלה באופן שוויוני על שני ההורים מגילאי 6-15 שנים. כבוד השופט כהן פסק לאור עיקרון הצדק מתוך אמונה שכל פסיקה צריכה לחתור לשוויון זכויות חברתי מלא. פסק הדין גם פתח בציטוט מתוך מגילת העצמאות: "מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין"²⁵. בית המשפט חייב את שני ההורים לשאת בכל צרכי ילדיהם עד שיהיו בני 18 או עד שיסיימו את שירות החובה בצבא (לפי המועד המאוחר מבין השניים).

במערכת המשפט קיימת ההיררכיה הבאה: חוק, הלכה פסוקה (פסקי דין) ומשפטים זרים. המשפט הזר כולל הן משפטים ממדינות אחרות והן את המשפט העברי. המשפט הזר חל כאשר בתי המשפט בישראל מאמצים אותו באופן מלא או חלקי, ובנושא המזונות המשפט הישראלי מאמץ עקרונות מהמשפט העברי, כך שהמשפט העברי נהפך לחלק ממנו.

משפט עברי:

²⁴ ס' 15 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962.

²⁵ מתוך מגילת העצמאות ה' באייר תש"ח 14.5.1948.

כאשר מדובר בצרכים הכרחיים, חובת תשלום המזונות חלה על האב ולא על האם. חובתו העיקרית של האב היא לכלכל את ילדיו וככלל הוא חייב לפרנס אותם גם אם הוא עני. לעומתו, חיובי האם פחותים. ישנן 3 קבוצות גיל המתייחסות לחיוב במזונות:

עד גיל 6: הילדים נחשבים קטני קטנים. חובת תשלום המזונות האבסולוטית חלה על האב, לאור פסיקתו של הרמב"ם:

"כשם שאדם חייב במזונות אשתו, כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים, מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים."²⁶

קיימת מחלוקת בנוגע למקור החיוב. יש הטוענים שהמקור הוא מן התורה, אחרים מדין משנה, חלק מתנאי כתובה וחלק אחר מכוח תקנת אושא. על אף המחלוקת, רוב הפוסקים והמפרשים סבורים שמקור החיוב הוא מ-"תקנת אושא"²⁷. על פי הר"ן, הבסיס המשפטי לחיוב האב במזונות ילדים קטני קטנים נובע ממזונות האם²⁸, כלומר כל עוד האם מקבלת מזונות מן האב, על האב להוסיף מזונות עבור הילדים, שכן האם משתמשת במזונות שקיבלה עבורה גם כדי לכלכל את ילדיה. אף על פי שחלק מהראשונים תמכו בהר"ן, רוב הפוסקים, למשל הרמב"ם, טוענים שחובת האב לזון את ילדיו היא חובה אבהית עצמאית שאינה תלויה במזונות האם, כך שהאב חייב במזונות ילדיו גם לאחר גירושין מהאם²⁹ או לאחר פטירתה³⁰ וכי. בדיון על מהות החיוב המוטל על אבא במזונות ילדים עד גיל 6 והיקפו, ישנה מחלוקת בין הרשב"א למהר"ם. לדעת הרשב"א, יש חובה לזון ילדים קטני קטנים רק כאשר אין להם נכסים. מנגד, המהר"ם מרוטנברג טוען שהחיוב הוא אבסולוטי וחל בכל תנאי³¹. רוב הפוסקים קיבלו את דעת המהר"ם מרוטנברג. הם פירשו את המילה "כשם" בדברי הרמב"ם לכך שכפי שהאב חייב מזונות לאם ללא תנאים, כך יש חיוב מוחלט לילדים קטני קטנים.

²⁶ רמב"ם, אישות י"ב, י"ד.

²⁷ בבלי, כתובות מט, ע"ב.

²⁸ בבלי, כתובות סוף פרק אף על פי.

²⁹ בבלי, כתובות נ"ט, ב.

³⁰ תשובת מהר"ם מרוטנברג (דפוס ברלין), חלק ב', סימן רמ"ד.

³¹ רא"ש כתובות פרק ד', י"ד.

מגיל 6 עד גיל 15 : מקור החיוב של אב במזונות ילדים מגיל 6 "ועד שיגדלו" הוא בתקנת אושא, והכוונה היא לבנים עד גיל 13 ולבנות עד גיל 12 (גיל הבגרות). חובת התשלום האבסולוטית על האב לשאת בצרכים הכרחיים של הילדים עד גיל 15 היא מכוח תקנת הרבנות הראשית תש"ד. צרכים הכרחיים כוללים : מדור, הוצאות רפואיות, מזון, ביגוד, דמי טיפול וכדומה. עד התקנת התקנה, מגיל "בגרות" ועד גיל 15 חיוב האב המזונות נבע מכוח דיני צדקה ורק כאשר הוא אמיד והילדים לא יכולים לפרנס את עצמם. תקנת הרבנות הראשית תש"ג מטילה חיוב משפטי עצמאי גמור על האב לזון את ילדיו עד גיל 15 שנים³², ולפיכך מקור החיוב הוא מכוח התקנה ולא מדין צדקה. מבחינת מהות החיוב על פי תקנת הרבנות הראשית, החיוב הוא כמו החיוב עד גיל 6, כלומר הוא חיוב משפטי עצמאי גמור. אולם, מבחינת תחולת החיוב, החובה על האב לזון את ילדיו בגילאים 6 עד 15 היא רק כאשר אין להם ממה להתפרנס, וזאת בניגוד לחובה לילדים עד גיל 6.

מגיל 15 עד גיל 18 : תקנת הרבנות הראשית תש"ד הורחבה גם לגילאים הללו. תיק 2490/תשל"ח של בית הדין הרבני האזורי בחיפה קרא למועצת הרבנות הראשית להרחיב את התקנה לילדים מגיל 15 עד 18 מבחינת חיוב האב ואף לחייב גם את האם במזונות ילדיה³³. כמו כן, חלה חובה על האב לשאת במזונות מכוח דיני צדקה. כל מה שמעבר לצרכים הכרחיים הוא מזונות מדיני צדקה. מזונות אלו חלים על שני ההורים כאשר אצל האם זה רק אם ידה משגת ולאחר שסיפקה את צרכיה שלה, ואצל האב רק אם ידו משגת. מזונות מדיני צדקה נועדו לשמור על רמת החיים שאליה הורגלו הקטינים.

הגנה מפני אלימות של ילדים :

משפט ישראלי :

³² ראה להלן נספח 2.

³³ ראה להלן נספח 3.

אלימות כנגד ילדים היא נושא משפטי שעבר שינוי במהלך השנים. בעבר אלימות של הורה כנגד ילדו לא נתפסה כעבירה פלילית, ושימוש באלימות לצורכי חינוך היה שכיח בחברות רבות בעולם. עם השנים גברה ההכרה בדבר זכויותיהם של הילדים והפסיקו לתת להורים לגיטימציה לפגוע בילדיהם כאמצעי חינוכי. הענשה פיזית של ילדים מהורים או ממורים הינה סוגיה הקשורה לתחום המשפט הפלילי ולתחום המשפט האזרחי במסגרת דיני נזיקין. בשנים הראשונות לאחר קום המדינה הפסיקה הישראלית התירה הכאת ילדים לצורך חינוכם בנסיבות מסוימות וזאת בעקבות השפעת המשפט האנגלי. לאחר שעלתה המודעות לזכויות הילד חל שינוי בגישה של מערכת המשפט כלפי אלימות כפי שבא לידי ביטוי בדברי הנשיא אהרון ברק:

"חדר הכיתה הוא מקום הוראה ולא זירת אלימות. גופו של

תלמיד ונפשו אינם הפקר. כבודו כאדם נפגע אם מוריו

מפעילים כלפיו אלימות פיזית"³⁴.

מאז שעלתה המודעות, התפתחה החקיקה בנושא והוקדש פרק מיוחד נפרד בחוק העונשין: "פגיעה בקטינים ובחסרי ישע". אלימות בתוך המשפחה נחשבת לעבירה פלילית. פגיעה אלימה שמופנית כלפי קטין חמורה, קל וחומר כשמדובר במבוגר שאחראי על הילד. מבוגר אחראי זה לאו דווקא רק ההורים אלא כל בוגר שנמצא עם הילד בדרך קבע, אחראי למילוי צרכיו הבסיסיים ויש ביניהם יחסי תלות או מרות³⁵. לפי חוק העונשין: הדין של תקיפת קטין או חסר ישע הגורמת לחבלה של ממש הוא עד 5 שנות מאסר, כאשר התקיפה והחבלה הן מצד מבוגר אחראי הדין הוא עד 7 שנות מאסר³⁶ והדין על התעללות בקטין הינו עד 9 שנות מאסר³⁷.

³⁴ ע"פ 4405/94 מדינת ישראל נ' אלגני, פ"ד מח(5) 191 (2009).

³⁵ ס' 386 א. לחוק העונשין התשל"ז-1977.

³⁶ ס' 368 ב. (א) לחוק העונשין התשל"ז-1977.

³⁷ ס' 368 ב. (ב) לחוק העונשין התשל"ז-1977.

לפי מחקר שנערך במרכז לחקר החברה באוניברסיטת חיפה, 48.5% מהילדים שנבדקו בשנת 2012 דיווחו שחוו לפחות סוג אחר של פגיעה אלימה³⁸. אלימות, פגיעה והתעללות בילדים יכולות להתבטא במספר אופנים³⁹:

[א] אלימות פיזית: בית המשפט לא מוכן לקבל הכאה, חבלה וכל תקיפה פיזית אחרת המופעלת כנגד ילדים גם אם ההורים יטענו שפעלו באופן זה מסיבות חינוכיות⁴⁰.

[ב] פגיעה מינית: פגיעה מינית יכולה להיות מילולית או פיזית, הטרדה, ניצול מיני, אונס. מחקרים רבים מראים שפגיעות מיניות נעשות, לרוב, ע"י אדם מוכר לרבות קרובי משפחה.

[ג] התעללות רגשית: דוגמאות להתעללות מסוג זה הן קללות, זלזול שיטתי, התעלמות מהילד, צעקות, דחייה, האשמת הילד בבעיותיו של ההורה וכדומה. מדובר בהתעללות מתמשכת מצד ההורה שעלולה לדכא את הילד ואף לפגוע בהתפתחותו הפיזית והנפשית.

[ד] הזנחה: כאמור, תפקיד האפטרופוס הוא לספק לילד את צרכיו הבסיסיים, כגון, טיפול רפואי, חינוך, מדור, מזון וכו', וכאשר האפטרופוס כושל במילוי תפקיד זה, הוא מזניח את הילד. ההזנחה יכולה לנבוע מהורים הסובלים מלקות נפשית או מהתמכרות.

בשנת 1991 נחקק "החוק למניעת אלימות במשפחה תשנ"א-1991", והוא נועד לספק הגנה לאדם שחוהה אלימות קשה הן נפשית והן פיזית בתוך התא המשפחתי. במסגרת החוק ניתן לבקש מבית המשפט צו הגנה⁴¹, צו שניתן לקבל משלוש ערכאות משפטיות בלבד בישראל: בית משפט שלום, בית משפט לענייני משפחה ובית דין דתי⁴². צו ההגנה הינו חריג ונדרשת הוכחה לקיומה של סכנה ממשית מצד אחד מבני הזוג על מנת לקבלו. תוקף הצו הוא לכל היותר 3 חודשים, ולאחר מכן ניתן להאריך אותו במקרים מסוימים כך שהתוקף המקסימאלי יכול להגיע לשנה⁴³.

³⁸ מתוך נתונים שפרסם המרכז לחקר החברה בנוגע להתעללות בילדים בקרב ילדים בישראל בשנת 2012.

³⁹ ס' 386ב. (ג) לחוק העונשין התשל"ז-1977.

⁴⁰ ע"פ 4596/98 פלונית נ' מדינת ישראל (1999).

⁴¹ ס' 2 (א) לחוק למניעת אלימות במשפחה התשנ"א-1991.

⁴² ס' 1 לחוק למניעת אלימות במשפחה התשנ"א-1991.

⁴³ ס' 2 (ג) לחוק למניעת אלימות במשפחה התשנ"א-1991.

על פי הדין הישראלי חלה חובת דיווח על אלימות נגד קטינים וחסרי ישע על כלל האזרחים ובמיוחד על אנשי מקצוע ומבוגרים אחראים. לפי החוק, אנשי מקצוע שעובדים בסביבת הקטין, שלא דיווחו על אלימות, יקבלו עונש מאסר ארוך יותר מאנשים אחרים.⁴⁴ יש צורך בחובת דיווח זו שכן רוב הקורבנות לא מדווחים בעצמם על פגיעה מתוך פחד, בושה, איום מצד הפוגע ועוד. על המבוגרים שקרובים לילד להיות ערניים לסימנים ולשינויים בהתנהגותו העלולים להעיד על מצוקה, וכאשר מתעורר חשד לאלימות יש לדווח למשטרה או לפקידי הסעד.

פסיקה הדנה בנושא היא מדינת ישראל נ' א.ג. ו-א.מ. כאשר פסק הדין ניתן בתאריך ג' באב תשס"ד, 21.7.2004 בבית המשפט המחוזי בחיפה⁴⁵. בני זוג הואשמו בעבירה של התעללות בקטין ובעבירה של תקיפה בנסיבות מחמירות⁴⁶, כתוצאה מאלימות כלפי ילדיהם והזנחתם. לטענת ההורים ההכאה בה הם נקטו היא שיטת חינוך לגיטימית ואף ניסו להוכיח כי המשפט העברי מאשש את טענתם. כבוד השופט רון שפירא סבר כי חכמי ההלכה דיברו על הטלת מרות על ילדים באמצעים משמעתיים אך לאו דווקא פיזיים, וכמו כן חוקי מדינת ישראל ועקרונות היסוד שלה כמדינה יהודית ודמוקרטית מתנגדים אף הם להכאה לצורכי חינוך. השופט הרשיע את הנאשמים מכיוון שהתביעה הוכיחה מעבר לספק סביר כי הצרכים הבסיסיים של הילדים לא סופקו (מחנכת הכיתה דאגה לכלכל את הילד שהגיע לבית הספר עם אוכל מקולקל או בלי אוכל כלל). ההורים הואשמו בעבירה הן על החוק הישראלי והן על ההלכה, לפי דברי הרמב"ם⁴⁷. פסק דין זה מלמד על הענשה בשל עבירה פלילית של פגיעה בילדים לרבות אלימות פיזית והזנחה.

משפט עברי:

בימי קדם התרחשה תופעה של הכאה לצורכי חינוך שקיבלה ביטוי במקורות ספרותיים ובנורמות משפטיות. ספר משלי מציג הוראות שתומכות באלימות נגד ילדים כאמצעי הענשה: "אל תמנע מנער מוסר, כי תכנו בשבת לא ימות. אתה בשבת תכנו ונפשו משאול

⁴⁴ ס' 368 ד. לחוק העונשין, (תיקון מס' 26) התש"ן-1989, (תיקון מס' 108) התשע"א-2010.

⁴⁵ ת"פ 386/02 מדינת ישראל נ' א.ג. ו-א.מ. תיק-מח (3) 1126 (2004).

⁴⁶ ס' 386 ג. לחוק העונשין, (תיקון מס' 26) התש"ן-1989.

⁴⁷ רמב"ם, הלכות אישות פרק י"ג, הלכה ו.

תציל⁴⁸. בתקופת המשנה והתלמוד עדיין הייתה אלימות כלפי ילדים כעונש חינוכי, אולם החלו אז קריאות ראשונות של חכמים שניסו להמעיט את הנוקים, למשל בתלמוד הבבלי מוצגת בקשה שכאשר מורה מכה את תלמידו, יעשה זאת בשרוך של הנעל⁴⁹. אף על פי שהיו מקרים שהסתיימו במוות⁵⁰, החכמים באותה תקופה לא שללו את הענישה הגופנית. בתקופת הגאונים הייתה הסתייגות מאלימות נגד ילדים. הרב נטרונאי גאון, בן המאה תשיעית, התייחס לדברי התלמוד במסכת בבא בתרא שהוצגו לעיל:

”... אבל אם מרבה על הקטנים ועל הכחושים – אכזרי הוא, ומתרים בו פעם פעמיים ושלוש, אם מקבל מוטב, ואם לא מסלקים אותו⁵¹.”

במשנה תורה ביטא הרמב"ם גישה שרואה בהכאה דרך חינוכית לגיטימית:

”מכניסים את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע... ומכה אותן המלמד להטיל עליהן אימה. ואינו מכה אותן מכת אויב מכת אכזרי. לפיכך, לא יכה אותן בשוטים ולא במקלות, אלא ברצועה קטנה⁵².”

בעת העתיקה ובימי הביניים אלימות נגד ילדים הן על ידי ההורים והן על ידי המורים נחשבה לאמצעי חינוכי ראוי, ולעומת זאת בעת החדשה היחס להכאת ילדים הוא מורכב יותר. מחד גיסא, ישנם מקורות רבים שעדיין דוגלים בעונש גופני לחינוך ילדים, למשל הרב חיים דוד הלוי⁵³. כמו כן, הרב אליהו אליעזר דסלר ביטא באופן חריף במאמר שכתב לאחד מתלמידיו בשנת תש"ט תמיכה בהכאת ילדים בטענה שיש לפתח אצלם הכנעה ולא עצמאות⁵⁴. ומאידך גיסא, יש גם מקורות מנוגדים, במיוחד בדורות האחרונים, שמגנים ענישה גופנית הן בתור אמצעי חינוכי והן למטרות אחרות. ספר משלי מדבר על העדפת

⁴⁸ משלי כ"ג 13-14.

⁴⁹ בבלי, בבא בתרא כ"א, ע"א

⁵⁰ שמחות ב, ד-ו.

⁵¹ תרגום תשובות הגאונים גינצברג, גאוניקה, עמוד 119.

⁵² הלכות תלמוד תורה ב, ב.

⁵³ שו"ת עשה לך רב, חלק ה', עמוד קצז, סימן כח.

⁵⁴ מתוך ספרו מכתב מאלהו, חלק ג, מהדורה י"א, ירושלים תש"ם, עמוד 360.

נזיפה על פני אלימות: "תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה"⁵⁵. רבי שמשון בן רפאל הירש בן המאה ה-19 הוא מראשי המגנים עונשים גופניים מכיוון שהכאה מתמדת תגרום לילד לציית מתוך פחד דבר שיפגע בחושו המוסרי⁵⁶. בדומה אליו, גינה הרב יעקב יחיאל וינברג, אחד מגדולי ההלכה במאה ה-20, הכאת בן שסטה מדרך הישר⁵⁷. הראי"ה קוק ז"ל, הרבה הראשי הראשון של ארץ ישראל במחצית הראשונה של המאה ה-20, כתב בהתייחס לדברי התלמוד⁵⁸ כי:

"...יפה מרדות אחת בליבו של אדם יותר מכמה מלקויות" –
כאן הורנו חז"ל נועם דרך החינוך, כי לא במהלומות יחונך
האדם, כי אם בדרכי נועם. והיראה האמיתית היא יראת
הרוממות הבאה מצירוף האהבה הנאמנה"⁵⁹.

במשפט העברי קיים מגוון של דעות בנושא ענישה גופנית כאמצעי חינוכי. במשך דורות רבים הכאת ילדים הייתה נוהג מקובל, והייתה גישה המתירה זאת ולפעמים אף מחייבת. עם זאת, בדורות האחרונים ישנה מגמה ששוללת לחלוטין אלימות כלפי קטינים. הגישה המגנה אלימות תואמת לעקרונותיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. המשפט העברי מדגיש את חובת השופט והדיין להכיר את המציאות ואת הנורמות החברתיות ולא רק את ספרי החוק והמשפט, כפי שאמר ר' יהושע ולק כ"ץ בראשית המאה ה-17⁶⁰. ערכי החברה בתקופה הנוכחית מגנים אמצעי אלימות נגד ילדים. בנוסף על כך, המוסר הטבעי של האדם סולד מפגיעה בכבוד הילד ובגופו, בהתאם לעקרונות מורשת ישראל.

הזכות לחינוך:

⁵⁵ משלי י"ז, 10.

⁵⁶ על יסודות החינוך, חלק ב, עמ' סה.

⁵⁷ שו"ת שרידי אש, חלק ג, סימן צה.

⁵⁸ בבלי, ברכות ז, ע"א.

⁵⁹ מתוך פירושו לאגדות התלמוד, "עין איה", ירושלים תשמ"ז, עמ' 31.

⁶⁰ דרישה על טור חושן משפט, סימן א.

זכותו של הילד לקבל חינוך היא זכות עצמאית המוכרת כחלק מהמכלול השלם של "זכויות הילד". כל ילד זכאי לזכות זו מעצם היותו אדם, כלומר זו זכות טבעית. הזכות באה לידי ביטוי בישראל בחוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופסות בכך שאחד מתפקידי ההורים כאפוסטרופוסים הוא דאגה לחינוך הילדים⁶¹. לפי חוק לימודי חובה, תשי"ט – 1949, המדינה מחויבת לספק לכל ילד וילדה בישראל חינוך מכיתה א' עד כיתה ח' וכיום מגיל 3⁶² ועד סיום כיתה י"ב. הורים שלא ידאגו שילדיהם יקבלו חינוך במוסד חינוכי שמוכר ע"י המדינה, צפויים לעונש מאסר או קנס⁶³. כמו כן, המדינה מספקת את החינוך בחינם⁶⁴. ההורים זכאים לבחור בזרם החינוך המוכר בו הם מעוניינים⁶⁵, והילד מחויב לציית לבחירה זו⁶⁶. בשנת 1953 נחקק חוק החינוך הממלכתי שנועד להעניק חינוך אחיד לכל ילדי ישראל, כאשר תכנית הלימודים תהיה מטעם המדינה ובפיקוח שר החינוך⁶⁷. בשנת 2000 הכירו גם ב-"חינוך ממלכתי דתי" שמוסדותיו מחנכים ברוח מצוות התורה והציונות הדתית⁶⁸. בשנת 1988 נחקק חוק חינוך מיוחד שמטרתו הייתה לקדם ילדים בעלי צרכים מיוחדים על מנת שיוכלו להשתלב בחברה ובמעגל העבודה⁶⁹. חוק זה מיועד לילדים בגילאי 3-21 בעלי צרכים מיוחדים⁷⁰, והחינוך המיוחד יינתן בחינם באזור מגוריו של הילד או באזור אחר שקרוב לביתו. חוק נוסף הוא חוק חינוך חנם לילדים חולים, תשס"א – 2001. לפי החוק, המדינה תממן את הלימודים של ילדים חולים שזכאים לחינוך חנם לפי חוק לימוד חובה או חוק חינוך מיוחד⁷¹.

הזכות לחינוך היא גם חובה, כלומר המדינה זכאית לאכוף את חובת החינוך על הילדים. חובת החינוך נובעת מדאגה לטובת החברה ולזכויות הפרט. מבחינת חברתית, יש אינטרס למדינה הדמוקרטית להקנות לאזרחיה מילדותם השכלה, מיומנויות וערכים כדי ליצור

⁶¹ ס' 15 לחוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופסות, התשכ"ב-1962.

⁶² חוק לימודי חובה (תיקון מס' 16) התשמ"ד-1984.

⁶³ ס' 3 לחוק לימודי חובה, התש"ט-1949.

⁶⁴ ס' 6 לחוק לימודי חובה, התש"ט-1949.

⁶⁵ ס' 10 לחוק לימודי חובה, התש"ט-1949.

⁶⁶ ס' 16 לחוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופסות, התשכ"ב-1962.

⁶⁷ ס' 1 לחוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953.

⁶⁸ ס' 1 לחוק חינוך ממלכתי (תיקון מס' 5) התש"ס-2000.

⁶⁹ ס' 2 לחוק חינוך מיוחד (תיקון מס' 5) התש"ס-2000.

⁷⁰ ס' 1 לחוק חינוך מיוחד (תיקון מס' 5) התש"ס-2000, (תיקון מס' 7) התשס"ג-2002.

⁷¹ ס' 4 לחוק חינוך חנם לילדים חולים, התשס"א-2001.

חברה מגובשת. ילדים שיזכו להשכלה יוכלו, כאשר יגדלו, לקדם את החברה ואת כלכלת המדינה ולהיות אזרחים עצמאיים. כמו כן, חובת החינוך מדגישה את חשיבותו של החינוך, ולכן לא ניתן לבחור לוותר עליו, דבר הרלוונטי במיוחד לקטינים שבשל גילם לא בוגרים מספיק לקבל החלטות משמעותיות כאלה. לעומתם, ההורים אומנם מסוגלים לקבל החלטות תוך הפעלת שיקול דעת, אבל חובתם לדאוג לחינוך ילדיהם נועדה לוודא שזכות הילד לקבל חינוך תתממש בלי שיהיה צורך להתחשב ברצונותיהם. מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית, מעניקה לילדים במסגרת החינוך היסודי והעל יסודי: השכלה בסיסית ראשונית, כגון קריאה וכתבייה וכו', שנועדה לסייע להם בעתיד לרכוש מקצוע בחברה המודרנית. המדינה גם מעניקה השכלה דמוקרטית במסגרת מקצועות ההיסטוריה והאזרחות כדי שהילדים יוכלו בעתיד לממש את זכויותיהם האזרחיות. החינוך בישראל גם חושף את הילדים למגוון תרבויות בכך שלכלל האוכלוסייה מוענק חינוך פלורליסטי⁷².

כאמור, כל הילדים זכאים במידה שווה לחינוך וכל מוסדות החינוך בישראל מחויבים להעניק יחס שוויוני לאזרחי המדינה. לפי חוק זכויות התלמיד תשס"א – 2000, אסור להפלות תלמידים ואפליה פסולה עלולה לגרור קנס או מאסר⁷³. פסיקה הדנה בנושא היא בג"ץ טבקה משפט וצדק לעולי אתיופיה נ' שרת החינוך פרופ' יולי תמיר⁷⁴. בג"ץ אומנם דחה את העתירה למתן צו על תנאי, אבל הוא קבע בפסק דין עקרוני שהזכות לשוויון בחינוך הופרה, דבר המהווה אפליה על רקע עדתי. לפי קביעת השופטים פרוקצ'יה, רובינשטיין ומלצר, הנימוקים שהביאו המשיבים לגבי הסירוב לקלוט את התלמידים אינם משכנעים. כמו כן, הזכות לשוויון בחינוך היא זכות יסוד, והיא חלק חשוב מהערכים של מערכת החינוך כולה, ערכים שחלים על כלל בתי הספר, לרבות מוסדות חינוך המורשות לקיים חינוך מגזרי – ייחודי. לפי השופטת א' פרוקצ'יה:

"הזכות לחינוך הינה זכות יסוד מוכרת של האדם; ערך השוויון הוא מ"נשמת אפו" של המשטר החוקתי כולו; הזכות לחינוך והזכות לשוויון בחינוך, שכנגדן עומד איסור ההפליה בין ילד לילד, מהוות זכויות חוקתיות בהשתלבותן

⁷² רבין יורם, "הזכות לחינוך".

⁷³ ס' 5 לחוק זכויות התלמיד (תיקון מס' 3) התשע"א-2011, (תיקון מספר 4) התשע"ד-2014.

⁷⁴ בג"ץ 7426/08 טבקה משפט וצדק לעולי אתיופיה נ' שרת החינוך פרופ' יולי תמיר (2010).

בזכות לכבוד האדם ולכבוד הילד. ההפליה בחינוך, המתבטאת בין היתר באי-קבלת ילדים לבתי ספר על רקע השתייכות עדתית-קבוצתית, או מוצא, כרוכה באי-שוויון הגובל בהשפלה וביזוי הפוגע בכבוד האנושי⁷⁵.

המשפט העברי:

החינוך הוא ערך מרכזי בעולם היהדות. החינוך חשוב מאוד מכיוון שהוא שומר על הקיום הדתי והתרבותי של העם היהודי והוא תורם להמשכיותו. חובת החינוך הן מצד ההורים והן מצד החברה סייעה להנחיל את המסורת היהודית וכך לשמור על ייחודו בתפוצות. לפי המסורת, היהודי מברך בהשכמה על מצוות לימוד התורה⁷⁶, לומד בחברותא⁷⁷ ומקדיש ללימודי התורה את חייו. כמו כן, משבחים את מי שמפרנס תלמידי חכמים ואוהב אותם משום שנאמר: "מה אהל זה אי אפשר להתקיים בלי יתדות ובלי מיתרים, כך ישראל אי אפשר להתקיים בלא תלמידי חכמים"⁷⁸. בשל מרכזיות החינוך בהוויה היהודית קיימים דינים רבים בנושא החינוך.

הדין העברי דוגל בהטלת חובות על הפרט או על הקהילה ולא מעניק לפרט באופן מפורש זכויות אישיות. כלומר, בנוגע לזכות לחינוך המשפט העברי מדגיש את חובת ההורים ואת חובת הקהילה להעניק את החינוך לילדים. לפי התפיסה הדתית, חובות ההורים אינן יוצרות זכויות לילד בלבד אלא גם יוצרות זכויות להורים – זכות למלא את חובתם. השופט מנחם אלון ביטא את תפיסה זו⁷⁹. החובה מוטלת במיוחד על האב⁸⁰. מקור החיוב הוא בתורה, למשל בפסוק: "ושיננתם לבניך ולבני בניך."⁸¹ החיוב מופיע גם בתלמוד⁸². כמו כן, החובה היא על כל אדם מישראל ללמד תורה לתלמידים מוכשרים שאינם בניו⁸³. על האב מוטלת גם חובה חשובה נוספת והיא לימוד אומנות, מקצוע, כדי שבנו יוכל

⁷⁵ עמוד 37, ס' 50, בג"ץ 7426/08, טבקה משפט וצדק לעולי אתיפיה נ' שרת החינוך פרופ' יולי תמיר.

⁷⁶ בבלי, ברכות י"א, ע"ב.

⁷⁷ בבלי, ברכות ס"ג, ע"ב.

⁷⁸ מדרש אליהו רבה (איש שלום), פרשה כח, ד"ה מזמור לאסף אלוהים.

⁷⁹ ראה נספח 4.

⁸⁰ הרב מ' הרשור, "עד כמה חובתו של האב בחינוך בנו?", תורה שבעל פה כג (תשמ"ב), עמ' מח.

⁸¹ שם ו, ז.

⁸² קידושין כ"ט, ע"א.

⁸³ משנה תורה להרמב"ם, הלכות תלמוד תורה, פרק א, הלכה ב.

להתפרנס. ר' יהודה מדגיש שלימוד מקצוע חשוב יותר מלימוד מקור פרנסה אחרת כמו מסחר⁸⁴. הרב יחיאל מיכל עפשטיין הוסיף שגם על האפוטרופוס חלה חובת חינוך כאשר הילד הוא תחת אחריותו ולא בחסות הוריו⁸⁵. בשל חשיבות החינוך בית הדין רשאי לאכוף את חובת החינוך על ההורים ובפרט האב. כפי שנאמר לעיל, גם לקהילה הייתה חובה לדאוג שהזכות לחינוך של הילדים תתממש. התקנה הקדומה ביותר בנושא היא של שמעון בן שטח בתלמוד הירושלמי⁸⁶. תקנה נוספת היא של רבי יהושע בן גמלא בתלמוד הבבלי⁸⁷ המטילה חובה על החברה להקים מערכת חינוך. הייתה מחלוקת מי אחראי לממן את אחזקת בתי הספר הציבוריים. לפי רבנים כמו ר' שניאור זלמן מלאדי⁸⁸ במאה ה-18, הציבור אחראי לממן את בתי הספר. לעומתו, רבנים אחרים סברו שההורים צריכים לשלם שכר לימוד. עם זאת, כדי שגם ילדים עניים או ילדים בלי אב שלא יכולים לשלם את שכר הלימוד ילמדו, הם יקבלו הנחה או פטור והכסף יגבה כמס או כצדקה לצורכי חינוך מכלל הציבור. ר' משה איסרליש מפולין במאה ה-16 ביטא גישה זו⁸⁹. הורים שפיגרו בתשלום היו עלולים להביא לסילוק בניהם מבתי הספר.

להורים היו גם זכויות ולא רק חובות בתחום דיני החינוך: זכות לבחור את מסגרת הלימודים עבור ילדיהם, אפשרות לשלוח את בניהם ללימוד לימודים מעבר ללימודי חובה. כמו כן, תלמידים חכמים זכו להשכלה גבוהה שמומנה לרוב באופן פרטי והייתה לה תפקיד מהותי בשמירה על התרבות היהודית.

סיכום:

אחת המסקנות המרכזיות שעולות מעבודתי בנושא "חובות וזכויות הילד" היא שלילדים יש יותר זכויות מאשר חובות, וכי זכויותיהן מוגברות כך שאם ההורים לא מסוגלים לקיימן, המדינה תעשה זאת. הגברת זכויות הקטינים נועדה להגן עליהם מפני שהם אינם

⁸⁴ קידושין ל, ע"ב.

⁸⁵ אנציקלופדיה תלמודית, כרך טז, ערך "חנוך", עמ' קסו.

⁸⁶ ירושלמי, כתובות פרק ח, הלכה יא, לב ע"ג.

⁸⁷ ראה נספח 5.

⁸⁸ שולחן ערוך הרב, הלכות תלמוד תורה, פרק א, הלכה ג.

⁸⁹ רמ"א, חושן משפט, סימן קסג, ס' ג.

בוגרים מספיק כדי לדאוג לעצמם. המשפט הישראלי מדגיש את זכויות הילד, ולעומתו המשפט העברי מדגיש את חובות ההורים. כמו כן, למדתי שעקרונות חשובים בנושא זה הם "עיקרון טובת הילד" ו-"עיקרון זכויות הילד", וקיים ויכוח איזה עיקרון גובר.

בעבודתי למדתי על מקומו של המשפט העברי בתוך המשפט הישראלי באמצעות התמקדות בשלוש סוגיות:

ראשית, זכות הילד לרווחה אישית. הדין הישראלי אימץ את הדין העברי ככלי עזר לחקיקה בכך שלפי שתי שיטות המשפט, החבות במזונות לילדים עד גיל 6 היא על האב וזוהי חובה אבסולוטית, והמזונות נועדו למלא את הצרכים הבסיסיים של הילדים ולשמור על רמת החיים שהייתה להם טרם הגירושין (דיני צדקה). עם זאת, קיים שוני בין שיטות המשפט בכך שלפי הדין הישראלי חובת המזונות היא עד שלילדים ימלאו 18 שנים, ואילו בדין העברי כאשר הילדים בגילאי 6 עד 18 יכולים לפרנס את עצמם, האב לא חייב במזונות. בנוסף לכך, בתקופה האחרונה, כשיש משמורת משותפת של ההורים, המשפט הישראלי יפחית את חובת המזונות ואף יבטל אותה וינהיג שוויון בחובה מדיני הצדקה של ההורים, כאשר אין ביניהם פער כלכלי משמעותי. לעומתו, המשפט העברי מחייב את האם בדיני צדקה רק לאחר שסיפקה את צרכיה שלה, ולכן בשיטת משפט זו אין שוויון מגדרי בהשוואה לשיטת המשפט הישראלית.

שנית, הזכות להגנה מפני אלימות של ילדים. הכאת ילדים כאמצעי ענישה למטרות חינוכיות הינה נושא שנוי במחלוקת שעבר שינוי במהלך השנים. הדין הישראלי, הדין העברי ודינים רבים בעולם, כמו הדין האנגלי, סברו בעבר שניתן להכות ילדים לצורכי חינוך והדבר לא נחשב כעבירה פלילית או כחטא. בעת החדשה החלה מגמה חדשנית בשתי שיטות המשפט שמגנה את האלימות כלפי הילדים: במשפט הישראלי מגמה זו החלה בעקבות עליית המודעות לזכויות הילד והיא התבטאה בחקיקה בפרק מיוחד בחוק העונשין: "פגיעה בקטינים ובחסרי ישע". במשפט העברי מגמה זו התפתחה בדורות האחרונים והיא באה לידי ביטוי, למשל, בדברי הראי"ה קוק ז"ל⁹⁰.

⁹⁰ ראה לעיל פרק שלישי, ליד הערת שוליים 61.

שלישית, זכות הילד לחינוך. שתי שיטות המשפט מדגישות את החשיבות החברתית של חינוך הילדים: המשפט הישראלי רצה להעניק לילדים השכלה כדי שיתרמו בעתיד לפיתוח החברה ולכלכלה, ולהקנות להם ערכים משותפים ליצירת חברה מגובשת ומתקדמת. המשפט העברי רצה לשמור על הייחודיות של העם היהודי בגולה ולהנחיל את המסורת היהודית. כמו כן, אצל שתי שיטות המשפט קיים ערך השוויון בזכות לחינוך, וקיימת להורים אפשרות לבחור מוסד חינוכי לילדיהם. עם זאת, ישנם קווי שוני בין שיטות המשפט: הדין העברי מדגיש את חובת ההורים, ובמיוחד האב, לחנך, ואילו הדין הישראלי מדגיש את זכות הילדים לקבל חינוך. יתרה מכך, לפי הדין העברי, על האב מוטלת חובה להעניק לילד לא רק השכלה אלא גם ללמדו מקצוע או אומנות, דבר שלא קיים אצל המחוקק הישראלי.

רשימה ביבליוגרפית:

חקיקה:

חוק לימוד חובה, תשי"ט – 1949.

חוק חינוך ממלכתי, תשי"ג – 1953.

חוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), תשי"ט – 1959.

חוק הנוער (טיפול והשגחה), תש"ך – 1960.

חוק הכשרות המשפטית, תשכ"ב – 1962.

חוק העונשין תשל"ז – 1977.

חוק חינוך מיוחד, תשמ"ח – 1988.

חוק למניעת אלימות במשפחה, תשנ"א – 1991.

חוק חינוך חינוך חינוך חולים, תשס"א – 2001.

פסיקה:

בג"ץ 7426/08 טבקה משפט וצדק לעולי אתיופיה נ' שרת החינוך פרופי יולי תמיר, עמ' 15-18.

ת"פ 368/02 מדינת ישראל נ' א.ג. ו-א.מ. תק-מח 2004(3) 1126, עמ' 1134, 1136-1139.

ע"א 2266/93 פלוני, קטין נ' פלוני, פ"ד מט(1), עמ' 221-227.

ע"פ 4405/94 מדינת ישראל נ' אלגני, פ"ד מח(5), 191.

ע"פ 4596/98 - פלונית נ' מדינת ישראל. פ"ד נד(1), 145, עמ' 5-8.

תמ"ש (ראשלי"צ) 16785-09-12 ל.ר ואחי נ' ד.ר, עמ' 1-3.

ספרות מחקר:

ספרים:

רבין י', הזכות לחינוך, הוצאת נבו תשס"ב.

מאמרים:

ארז א', 'אל תשלח ידך אל הנער: על אלימות נגד ילדים', (תשע"ד).

הכהן א, 'על איסור האלימות בחינוך', שערי משפט כרך ג (תשס"ד).

נוטקין לזר ח', 'ילדים של החוק: על חובות הוריות בחוק הישראלי', (תשע"ה).

קפלן י' ש', 'זכויות הילד בפסיקה בישראל – ראשית המעבר מפטרנליזם לאוטונומיה',

המשפט כרך ז (תשס"ב), עמ' 304-311.

רבין י', 'הזכות לחינוך והחובה לחנך', שערי משפט כרך ג (תשס"ד).

שאוה מ', 'מזונות ילדים קטינים במשפט העברי ובמשפט הפוזיטיבי', עיוני משפט כרך ז (תשל"ט-תש"ס), עמ' 316-344.

משפט עברי:

ספרות פסיקה:

רמב"ם, אישות י"ב, י"ד.

רמב"ם, הלכות אישות, פרק י"ג, הלכה ו.

רמב"ם, הלכות תלמוד תורה ב', ב.

משנה תורה להרמב"ם, הלכות תלמוד תורה, פרק א, הלכה ב

שולחן ערוך הרב, הלכות תלמוד תורה, פרק א, הלכה ג.

רמ"א, חושן משפט, סימן קסג, סעיף ג.

רא"ש, כתובות פרק ד', י"ד.

רבי שמעון בן רפאל הירש, על יסודות החינוך, חלק ב עמ' סה.

ספרות השו"ת:

עשה לך רב, חלק ה', עמוד קצז, סימן כח.

שרידי אש, חלק ג, סימן צה.

נספחים:

נספח 1: טבלת הזכויות של הופלד, "ניתוח הזכות":

זכות	חובה	כוח	כפיפות
------	------	-----	--------

חירות	היעדר זכות	חסינות	היעדר כוח
-------	------------	--------	-----------

נספח 2: תקנת הרבנות הראשית תש"ד בחלקה האופרטיבי :

"כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כוח בית דין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור, ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל שש שנים, כך יהא מעתה ואילך כוחם יפה לחייבו בחיוב משפטי גמור, ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של חמש עשרה שנה".

נספח 3: מתוך פס"ד של תיק 2490/תשל"ח :

"האם לאור המצב המוסרי והכלכלי השורר בארץ, כעת בשנת תשל"ט, לא היה מקום לחשוב על שינוי התקנה משנת תש"ד, ולהגדיל גיל החיוב מ-15 שנה ל-18 שנה, במיוחד לאור זה שבני נוער רבים מוזנחים מחוסר טיפול ומחוסר אדם אחראי על חיוב מזונותיהם, ומאידיך אם הבנים ממשיכים בלימודים, האם אין מן הראוי שהאב יחויב בהוצאות החינוך והמזונות והטיפול בהם? ומה דינו של ילד נכה או חולה, האם יהיה זרוק לעזרת הציבור ואילו האב ינער חובתו ממנו (ושמועות הגיעו לאוזנינו כי בבית-הדין הגדול לערעורים כבר מחייבים כעת עד גיל 18).

ומצד שני האם מן הראוי שתמיד האב ישלם אף בזמן שהאם היא עתירת נכסים או שמרוויחה היטב והוא חי לו ממשכורת מצומצמת. הרהורי דברים אלו עלו עם כתיבת פסק-הדין הנוכחי בעניין מזונות ילדים, והזכרת הגיל 15 שנה. וכדאי שחברינו דייני ישראל יתנו לב לזה, כאביהם של יתומים חיים, וכדברי הגמ': בית דין אביהן של יתומים הם, וישימו לב ועין למצוא דרך להצלת בנים אלו".

נספח 4: מתוך פסיקתו של מנחם אלון בפס"ד נגר נ' נגר :

"אמנם כן, מצווה על האב לחנך את בנו וללמדו תורה ואומנות. אך קיומה של מצווה זו אין לה ולא כלום עם זכות הורית - במובן של זכות במשמעות משפטית-קניינית - כשם שהמצווה המוטלת על האב ללמוד תורה בינו לבין עצמו אין לה ולא כלום עם זכות

במשמעות מעין זו. הזכות שיש להורים בחינוך, בלימוד ובכל ענייני האפטרופסות,
היא הזכות למלא את חובתם כאפטרופוסים כלפי ילדיהם".

נספח 5: תקנה של רבי יהושע בן גמלא. בבלי, בבא בתרא כ"א, ע"א :

"אמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש לטוב, ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא
הוא נשתכח תורה מישראל. שבתחילה, מי שיש לו אב, מלמדו תורה. מי שאין לו אב, לא
היה למד תורה... עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל
מדינה ומדינה בכל עיר ועיר, ומכניסין אותו כבן שש כבן שבע".